

BEU. SBE. Derg.

Cilt:3 Sayı:2 Aralık 2014

KİTÂBU SÜLEYM B. KAYS VE KAYNAKLIK DEĞERİ

Mehmet Nur AKDOĞAN*

Özet:

Makalemizde İmâmiye Şîasının, özellikle de Ahbârî ekolün temel referanslarından olan *Kitâbu Süleym b. Kays*'ı inceleyeceğiz. Çalışmamızda öncelikle Süleym b. Kays'ın hayatı hakkında bilgi verilecek, ardından da ona nisbet edilen kitabın etrafında cereyan eden tartışmalara yer verilecektir. *Kitâbu Süleym*, İmâmiye Şîasının temel nazariyesi olan ve mezhebin belkemiğini oluşturan on iki imama dair rivayetleri ile öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, İmâmiye için referans eserlerdendir. Öte yandan Şîa, Süleym'in imamlara yakınlığı dolayısıyla kendisine ve eserine büyük saygı göstermekte ve rivayetlerini benimsemektedir. Ancak Şîa'nın bazı önemli isimleri ve Şîa dışındakiler eserin sonraki dönemlerde yazıldığı ve müellife nisbet edildiği kanaatindedirler. İşte bu çalışmamızda iki tarafın da tartışmadaki argümanlarına başvurmak suretiyle eser ve müellife aidiyeti konusunda bir netice elde etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Süleym b. Kays, Kitâbu Süleym b. Kays, Şîa, İmâmiye, İmâmet.

KİTÂBU SULAYM B. QAYS AND ITS SOURCE VALUE

Abstract:

In this article, we will examine “Kitâbu Sulaym b. Qays” which is main reference of Imâmi Sect, particularly those who are Ahkbari group. In our study, we initially research about the life of Sulaym and then we will discuss authenticity of this book which is mentioned to be written by him and the ideas which are put forward about this book. Kitâbu Sulaym b. Qays has the narrations (rivayât) related to the belief of twelve imams which is basic of Imâmi sect and constitute their theory. From this aspect, it is one of the main sources of Imâmiya. Additionally, due to his close attitude towards Imams, Shia has not only a high respect on/upon Sulaym and his book but also adopts his books narrations. Nevertheless, some well-known scholars of Shia and others assert that this book was written later period of writer's term by someone and attributed to the author. In this article,

---

* Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu Uzman Yardımcısı,
e-posta: mnur.akdogan@diyanet.gov.tr

we will try to determine whether this book belongs to him or not, having regard to their arguments and evidence.

Key Words: Sulaym b. Qays, Kitâbu Sulaym b. Qays, Shia, Imâmiyya, Imâmat.

Giriş

İmâmî âlimlerin, İmâmeti ispat bağlamında kullandıkları delillerin başında Kur'an ve ona dair teviller, ardından da Hz. Peygamber'e isnad edilen haberler gelir. Bu noktada Hz. Ali'yi öven, onun fazilet ve imâmetine işaret eden rivayetlerin sübut ve delalet yönünden yeterince açık olmamaları, tarih içerisinde aslı olmayan rivayetlerin inşa edilmesine neden olmuştur.¹ Bu bağlamda, müellifin ölüm tarihini esas alırsak "imâmet"e dair en eski ve temel rivayetlerin yer aldığı eser hiç şüphesiz Süleym b. Kays'ın eseridir.

Bu kitapta sadece imâmet konularına yer verilmemiş, akaid ve tarihe dair pek çok rivayet de nakledilmiştir. Eserde Ğadîr Hum, Hz. Peygamber'in vefatı, Sakîfe meselesi gibi hususlara değinilmesi ve rivayetlerin Hz. Ali başta olmak üzere bazı imamlara ya da sahabenin ileri gelenlerine isnad edilmiş olması Şîa² açısından çok değerli bulunmuştur. Süleym'in imamlarla arkadaşlık etmesi özellikle de kendisinden sonraki dönemlerde gelen İmâmî geleneğe mensup müelliflerin eserden çokça nakillerde bulunmasına sebep olmuştur. Ancak eserin, müellife aidiyeti konusunda tarih boyunca pek çok tartışma yaşanmıştır. Buna rağmen Ahbârî geleneğe mensup Şîî âlimler bu eserin güvenilirliği konusunda hiçbir şüphe olmadığı kanaatindedirler. Biz de bu araştırmamızda Süleym b. Kays'ın hayatı ve kitabı hakkında bilgi verdikten sonra esere yönelik olumlu ve olumsuz kanaatleri yansıtmaya, Süleym'in eserinin İslâm tarihi açısından yeri ve kıymetini ortaya koymaya çalışacağız.

1. Hayatı:

Süleym'in hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmamakla birlikte, Hevazın'ın Âmir b. Sasaa kabilesinin bir kolu olan Benî Hilâl b. Âmir kabilesine mensuptur.³ Tam adı, Süleym b. Kays el-Hilâlî el-Âmirî⁴ el-Kûfî (ö. 76/695 [?]),⁵ künyesi: Ebû

¹ Metin Bozan, *İmâmiye Şîasının İmâmet Tasavvuru*, Ankara 2007, s. 155.

² Makalemizde "Şîa" ifadesi ile İmamiyye Şîası kastedilmektedir.

³ Süleym b. Kays el-Hilâlî el-Kûfî, *Kitâbu Süleym b. Kays* (Thk.: Muhammed Bâkır el-Ensârî ez-Zencânî), Daru'l-Hadî, Kum 1420, s. 69.

⁴ İbnü'l-Ğadâirî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Ubeydillah b. İbrahim, *er-Ricâl*, Dâru'l-Hadîs, Kum 1422, s. 63.

⁵ Abdullah b. Muhammed Hasan el-Mâmekânî, *Tenkîhu'l-Mekâl fi İlmi'r-Ricâl*, el-Matbaatu'l-Murtazaviyye, I-III, Necef 1350, II, 52; Nebîle Abdülmun'im Dâvûd, *Neş'etü's-Şîati'l-İmâmiye*, Dâru'l-Müerrihi'l-Arabî, Beyrut 1994, s. 27.

Sâdik'tır.⁶ Pek çok rical kitabında Süleym'in Hz. Ali (ö. 40/661), Hz. Hasan (ö. 49/669), Hz. Hüseyin (ö. 61/680), Zeyne'l-Âbidîn (ö. 95/713) ve Muhammed el-Bâkır (ö. 114/733) ile arkadaşlıkta bulunduğu belirtilmiştir.⁷ Tabiinin büyüklerindedir.⁸ Hz. Ali'nin Sıffin Savaşı'ndaki özel birliğinde⁹ yer almıştır.¹⁰ Aynı zamanda kalamcı ve fakihtir, Şîa'nın ilk tabakadaki müelliflerinden sayılmıştır.¹¹

Süleym, hicretten 2 veya 3 yıl önce dünyaya gelmiştir. Doğum tarihinin kaç olduğu ile ilgili olarak nakledilen bir rivayette Ebân b. Ebî Ayyâş (ö. 138/755)'in kendisine Sıffin Savaşı'nda¹² kaç yaşında olduğunu sorması üzerine kırk yaşında dediği rivayet edilmiştir.¹³ Hz. Peygamber'in vefatı esnasında 12 yaşında olduğu belirtilmiştir.¹⁴ Ancak ne Hz. Peygamber ne de Hz. Ebu Bekir döneminde Medine'ye gelmemiştir. Yani Hz. Peygamber'i gördüğüne veya hayatının ilk on dört yılında Medine'ye uğradığına dair hiçbir rivayet nakledilmemiştir.¹⁵ Eserinde Hz. Peygamber'in vefatının ardından meydana gelen bazı olaylar hakkında verdiği bilgiler Hz. Ali, Ebû Zer (ö. 32/652), Mikdâd (ö. 33/653), Selmân (ö. 35/655), İbn Abbâs (ö. 68/687) ve Berâ b. Âzib (ö. 71/690) gibi isimlerden nakledilen rivayetlerdir.¹⁶ Kendisinin bizzat şahit olduğu olaylar değildir. Medine'ye ilk gelişi

⁶ Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Abbas en-Necaşi, *Fihristu Esmâi Musannefi's-Şîa (Ricâlu'n-Necaşi)*, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, Kum 1416, s. 8.

⁷ Muhammed Bâkır el-Musevî el-Honsârî, *Ravdâtü'l-Cennât fî Ahvâli'l-Ulemâ ve's-Sâdât*, ed-Dâru'l-İslâmiyye, I-VII, Beyrut 1991, IV, 65; Nebîle, s. 27; Akâbuzurg et-Tahrânî, *ez-Zerîa ilâ Tesânîfi's-Şîa*, Dâru'l-Advâ, I-XXV, Beyrut 1983, II, 152.

⁸ Tahrânî, *ez-Zerîa*, II, 152.

⁹ Bu birliktekilere Şurtatu'l-Hamîs adı verilir. **Şurtatu'l-Hamîs**: Ordunun, savaşa şahit olup ölüne hazırlanan seçkin askerlerinden oluşmuş ilk alayına denir. Bkz. İbn Manzûr, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, *Lisânu'l-Arab*, Daru Sâdır, I-XV, Beyrut 1414, VI, 70 (خ م س); VII, 330 (ش ر ط); Murtazâ el-Hüseyinî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Matbaatu Hukûmeti Kuveyt, I-XL, Kuveyt 1980, XIX, 407 (ش ر ط).

¹⁰ Şeyh Müfîd, Muhammed b. Muhammed b. Numan el-Ukberî, *el-İhtisâs*, Kum 1993, s. 2-3.

¹¹ Muhammed Hadî el-Emînî, *Ashâbu'l-İmam Emiri'l-Müminin ve'r-Ruvâtu anh*, Darü'l-Kitabi'l-İslâmî, I-II, Beyrut 1992, I, 262.

¹² Süleym'in yaşının tespitinde kullandığımız rivayette onun Sıffin Savaşı'nın sabaha kadar aralıksız süren en çetin çarpışmasının olduğu gün olan Yevmu'l-Herîr ya da Leyletü'l-Herîr'i gördüğü ifade edilmiştir. Kaynaklarda bugünün hicri 37. yıla denk geldiği aktarılmıştır. Bkz. Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-VI, Beyrut 1407, III, 100; İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerim, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, I-X, Beyrut 1997, II, 666.)

¹³ Süleym b. Kays, s. 334 (34 nolu hadis).

¹⁴ Süleym b. Kays, s. 69 (Tahkik edenin mukaddimesi). Eserin tahkikini yapan Zencanî, Sıffin Savaşı'nın hicri 38'de meydana geldiğini kabul ettiği için bizim tespitimizden bir yaş küçük çıkmaktadır.

¹⁵ Süleym b. Kays, s. 70 (Tahkik edenin mukaddimesi).

¹⁶ Muhammed b. İbrâhim b. Ebî Zeyneb en-Nu'manî, *Kitâbu'l-Ğaybe*, Envâru'l-Hüdâ, Kum 1422, s. 103.

Hiz. Ömer'in hilafetinin ilk yıllarında, hicretin on altıncı senesinin öncesine¹⁷ tekabül eder.¹⁸

Eserinde naklettiğı rivayetlerden anlaşıldığına göre, hicretin on dört ve on altıncı yılları arasında Hiz. Ali, Selmân ve Ebû Zer gibi isimlerle bir arada pek çok kez görüşmüştür.¹⁹ Hiz. Osmân döneminin ortalarında hac mevsiminde Ebû Zer ile birlikte haccettikten sonra Medine'ye gelmiş²⁰ ve hicrî 27. senenin sonlarından hicrî 35 yılına kadar ya Medine'de kalmış ya da Hicaz ve Irak arasında gidip gelmiştir.²¹ Hicrî 35'te Hiz. Ali'nin hilafete gelmesinin ardından onun yakın adamlarından olmuş ve onunla birlikte Cemel ve Sıffın Savaşlarına bizzat iştirak etmiştir.²² Hakem Olayı'nın ardından Kûfe'ye geçen Hiz. Ali ile beraber hareket etmiştir.²³ Hicretin 38. yılından Hiz. Ali'nin şehadet yılı olan hicrî 40'a kadar Kûfe'de kalmış, onun şehadetinin ardından Muaviye ile Hiz. Hasan arasında yapılan anlaşmaya şahit olmuş, Hiz. Hasan ve Hiz. Hüseyin'in Medine'ye intikalinin ardından o da oraya gitmiştir. Ancak orada kalıp kalmadığına dair, rivayetlerde her hangi bir bilgi yer almamakla birlikte Hiz. Hasan'dan sonra hicretin 50. yılında Medine'de bulunduğu belirtilmiştir.²⁴

Hicretin 50 ve 53. yılları arasında²⁵ Ziyâd b. Ebîh (ö. 53/673)'in Kûfe valiliğini görmüştür.²⁶ Zeyne'l-Âbidîn, Muhammed Bâkır ve İbn Abbâs ile görüşmeleri dışında hicrî 60 ve 75 yılları arasında nasıl bir durumda yaşadığına dair bir bilgi yoktur.²⁷ Hicretin 75. yılında Haccâc b. Yûsuf (ö. 95/714) Kûfe'ye gelince Süleym'in öldürülmesini ister, o da Basra üzerinden Fars şehirlerinden Nûbendecân'a²⁸ kaçar ve Ebân b. Ebî Ayyâş'a sığınır. Burada çok geçmeden hastalanır ve hicretin 76 veya 78. yılı vefat eder.²⁹

¹⁷ Hicretin on dördüncü yılının başında olduğuna dair rivayet de vardır. Bkz. Süleym b. Kays, s. 70 (Tahkik edenin mukaddimesi).

¹⁸ Süleym b. Kays, s. 69-70 (Tahkik edenin mukaddimesi).

¹⁹ Süleym b. Kays, s. 70-71 (Tahkik edenin mukaddimesi). Rivayetler için bkz. Süleym b. Kays, s. 287 (24 nolu hadis), 274 (21 nolu hadis), 268 (19 nolu hadis). Hiz. Selmân, hicretin 16. yılında Medâin'e vali olarak atanmış ve vefatına kadar da orada vali olarak kalmıştır. Bkz. İbrahim Hatiboğlu, "Selmân-ı Farisî", DİA, İstanbul 2009, XXXVI, 441-443.

²⁰ Süleym b. Kays, s. 458 (75 nolu hadis).

²¹ Süleym b. Kays, s. 71 (Tahkik edenin mukaddimesi).

²² Konuyla ilgili şu rivayetlere bakılabilir: Süleym b. Kays, s. 357 (29 nolu hadis), 411 (56 nolu hadis), 422 (59 nolu hadis).

²³ Süleym b. Kays, s. 71-72 (Tahkik edenin mukaddimesi).

²⁴ Süleym b. Kays, s. 72 (Tahkik edenin mukaddimesi).

²⁵ İrfan Aycan, "Ziyad b. Ebih", DİA, İstanbul 2013, XLIV, 481-482.

²⁶ Süleym b. Kays, s. 72 (Tahkik edenin mukaddimesi).

²⁷ Süleym b. Kays, s. 72 (Tahkik edenin mukaddimesi).

²⁸ **Nûbendecân**: İran topraklarında, güzellik ve temizliği ile meşhur Bevvân'a yakın bir şehir adı. Errecân ile arasında 26 fersah mesafe vardır. Geniş bilgi için bkz. Şihabüddin Ebu Abdillâh Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Daru Sadır, I-VII, Beyrut 1995, V, 307.

²⁹ Süleym b. Kays, s. 73 (Tahkik edenin mukaddimesi). Hicri 90 (Tahrânî, *ez-Zerîa*, II, 154.), 95 (Sâib Abdülhamid, *Mu'cemu Müerrihi's-Şîa*, Müessesetu Daireti Mearifi'l-Fıkhî'l-İslâmî, I-II, Kum

2. Eseri:

a. *Kitâbu Süleym b. Kays'ın Önemi:*

Süleym, vefat etmeden kısa bir süre önce Ebân b. Ebî Ayyâş'a bir kitap verir. Bu esnada Ebân on dört yaşındadır. Ancak Süleym ona, ölümünden önce kitaptan bahsetmemesini, öldükten sonra ise sadece Alî Şîasına rivayetleri söylemesini şart koşar, Ebân da bu konuda ona garanti verir ve Süleym de kitabı Ebân'a teslim eder.³⁰ Teslim edilen bu kitap *Kitâbu Süleym*'dir.³¹ Süleym'den sonra ise kitabın tek ravisi olan Ebân, eserdeki rivayetleri nakleder.³²

Bu eser, “*Kitâbu Süleym*,³³ *Kitâbu Süleym b. Kays el-Hilâlî*³⁴ ve *Kitâbu's-Sakîfe*³⁵” isimleriyle meşhur olmuştur. Şîî kaynaklara göre esere “*Kitâbu Süleym*” ismini veren Cafer-i Sâdık'tır, ondan sonra gelen Şîî müellifler de bu ismi benimsemişlerdir.³⁶ Eser, bazı müelliflerce Kur'an ve Ehl-i Beyt nezdindeki hadislerden sonra Müslümanlara ait en eski kitap olarak kabul edilir.³⁷ Eserin İmâmiye Şîası nezdindeki ehemmiyeti bağlamında Şîî müellif İbn Ebî Zeyneb en-Nu'mânî (ö. 360/970), Şîa'ya mensup raviler arasında Süleym b. Kays'ın kitabının en büyük kaynak eserlerden olduğu konusunda ihtilaf bulunmadığını belirtir.³⁸ Haşim el-Behrânî (ö. 1107/1694) ve Muhammed Bâkır el-Meclisî (ö. 1111/1698), bu eserin meşhur olduğunu ifade ederler.³⁹ Nûrî et-Tabersî (ö. 1320/1903) de bu eserin, hadisçilerin kendisinden nakillerde bulunduğu güvenilir bir kaynak olduğunu söyler.⁴⁰

Kitâbu Süleym'in Şîa'nın ilk eseri olduğu hususu, diğer mezheplere mensup alimlerce de dile getirilmiştir. Bunlardan biri olan İbn Nedîm (ö. 385/995 [?]) eser

---

2004, I, 366.)'te vefat ettiğine veya vefat tarihinin bilinmediğine dair rivayetler de vardır. (Muhammed Hâdî el-Emînî, *Ashâbu Emîri'l-Müminîn*, I, 262.)

³⁰ Mâmekânî, II, 53.

³¹ İbnü'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebî Yakub İshâk, *el-Fihrist*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2010, s. 366.

³² İbnü'l-Ğadâirî, s. 118; Allâme Hillî, el-Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhar, *Hulasatü'l-Akvâl fi Marîfeti'r-Ricâl*, Müessesetü Neşri'l-Fekahe, Kum 1388, s. 162.

³³ İbn Ebi'l-Hadîd, Ebu Hamid İzzüddin Abdülhamid b. Hibetullah el-Medâinî, *Şerhu Nehci'l-Belağa*, Daru'l-Cîl, I-XXII, Beyrut 1996, XII, 216.

³⁴ İbnü'l-Ğadâirî, s. 118; Nu'mânî, s. 103.

³⁵ Nebîle, s. 27.

³⁶ Süleym b. Kays, s. 21 (Tahkik edenin mukaddimesi); Mirza Hüseyin en-Nuri et-Tabersî, *Müstedreku'l-Vesail ve Müstanbetu'l-Mesâil*, Müessesetü'l-Âli'l-Beyt, I-XVIII, Beyrut 1988, XVII, 298; Tahrânî, *ez-Zerîa*, II, 152.

³⁷ Süleym b. Kays, s. 13 (Tahkik edenin mukaddimesi). Ayrıca bkz. Tayyar Altıkulaç, “Hz. Ali ve İlk Mushaf Nüshaları”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul 2012, Sayı: 21, s. 8.

³⁸ Numanî, Ğaybe, s. 103.

³⁹ Haşim el-Behrânî, *Ğayetü'l-Meram ve Hüccetü'l-Hisâm fi Ta'yini'l-İmâm*, Müessesetü'l-Tarihi'l-Arabî, I-VII, Beyrut 2001, V, 313; Muhammed Bâkır el-Meclisî, *Bihâru'l-Envari'l-Camia li Düreri Ahbâri'l-Eimmeti'l-Athar*, Messesetü'l-Vefa, I-CX, Beyrut 1983, I, 32.

⁴⁰ Hüseyin en-Nûrî et-Tabersî, *Nefsü'r-Rahmân fi Fedâili Selmân*, Müessesetü'l-Âfâk, byy., 1411, s. 235.

hakkında, “O, meşhur Süleym b. Kays’ın eseridir ve Şîa’nın ilk kitabıdır.”⁴¹ demektedir. Muhammed b. Abdillâh eş-Şiblî ed-Dımaşkî (ö. 796/1394)⁴² ve Bedrüddin es-Sübki (ö. 769/1368), “Şîa’nın ortaya çıkan (yazılan) ilk kitabı ‘Kitâbu Süleym b. Kays’tır’ ve o bilinen bir kitaptır.”⁴³ ifadelerini kullanırlarken, İbn Ebi’l-Hadîd (ö. 656/1258) ise, “Süleym’in mezhebi bellidir. Kitabı da mezhep mensupları arasında ‘Kitâbu Süleym’ olarak bilinir.”⁴⁴ şeklinde görüş belirtmektedir.

Eserin Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Zeyne’l-Âbidîn’e Süleym b. Kays tarafından, Muhammed Bâkır’a Ebân b. Ebî Ayyâş tarafından, Cafer-i Sâdik (ö. 148/765)’a ise kitabın dördüncü ravisi Hammâd b. Âsâ (ö. 209/824) tarafından arz olduğu ve bu imamlar tarafından güvenilir bulunduğu nakledilmiştir.⁴⁵

İmâmiye Şîası’nın pek çok önemli ismi Süleym b. Kays’tan nakillerde bulunmuşlardır. Bunlar arasında Ali b. İbrâhîm el-Kummî (ö. III/IX. yy),⁴⁶ Kuleynî (ö. 329/940),⁴⁷ Şeyh Sadûk (ö. 381/991),⁴⁸ Şerîf Murtazâ (ö. 436/1045),⁴⁹ Tûsî (ö. 460/1068),⁵⁰ Ebû Mansûr et-Tabersî (ö. 620/1223)⁵¹ ve Meclisî (ö. 1111/1698)⁵² zikredilebilir.⁵³ Hatta Kuleynî’nin Süleym’e ait rivayetleri ilk babda zikretmesi eserin güvenilirliği konusunda referans alınmıştır.⁵⁴

Çeşitli özel ve genel kütüphanelerde, başka müelliflere ait eserlerde altmış dokuz el yazması nüshasından bahsedilmektedir.⁵⁵ Bu nüshaların bulunduğu yerler arasında Mekke, Medine, Necef, İsfahan, Leknehv ve Tahran sayılabilir.⁵⁶

Eserin ilk baskısı 1943 yılında Necef’te el-Mektebetü’l-Hayderiyye tarafından yapılmıştır. Bunun ardından Necef, Beyrut ve Kum’da müteaddit defalar

⁴¹ İbnü’n-Nedîm, Ebu’l-Ferec Muhammed b. Ebî Yakub İshâk, *el-Fihrist*, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2010, s. 366.

⁴² Süleym b. Kays, s. 22 (Tahkik edenin mukaddimesi).

⁴³ Tahrânî, *ez-Zerîa*, II, 153.

⁴⁴ İbn Ebi’l-Hadîd, XII, 216-217.

⁴⁵ Süleym b. Kays, s. 24 vd. (Tahkik edenin mukaddimesi).

⁴⁶ Ali b. İbrahim el-Kummî, *Tefsîru’l-Kummî*, Müessesetu’l-A’lemî, Beyrut 2007, s. 537-538.

⁴⁷ Muhammed b. Yakub el-Kuleynî, *Usûlu’l-Kâfî*, Menşuratu’l-Fecr, I-VIII, Beyrut 1428, I, 112, 339-340.

⁴⁸ Şeyh Sâdûk, Ebu Cafer Muhammed b. Ali b. Babeveyh el-Kummî, *el-İ’tikâdât*, Müessesetu’l-İmâm Sadık, Kum 1413, s. 118, 121-123.

⁴⁹ Şerif Murtazâ, *eş-Şâfi fi’l-İmâme*, Müessesetu’s-Sadık, I-IV, Tahran 1987, IV, 187-188.

⁵⁰ Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasan et-Tûsî, *Tehzîbu’l-Ahkâm fi Şerhi’l-Muknia*, Darü’l-Kütübi’l-İslâmî, I-X, Tahran 1365, IX, 176-177.

⁵¹ Ebû Mansûr Ahmed b. Ali b. Ebî Talib et-Tabersî, *el-İhticâc*, Zevi’l-Kurba, I-II, Kum 1431, I, 97-98, 103.

⁵² Meclisî, *Bihâr*, XXII, 506; XXVI, 65.

⁵³ Süleym b. Kays’a ait rivayetleri zikreden müelliflerle ilgili bkz. Mehmet Nur Akdoğan, “İmâmiye Şîası Kaynaklarına Göre Hilafetine Kadar Hz. Ömer (Yayınlanmamış Doktora Tezi)”, (Dan.: Prof. Dr. Mehmet Özdemir), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.

⁵⁴ Honsârî, IV, 67.

⁵⁵ Süleym b. Kays, s. 92 (Tahkik edenin mukaddimesi).

⁵⁶ Süleym b. Kays, s. 92 (Tahkik edenin mukaddimesi).

yayınlanmıştır.⁵⁷ Eserin aslı Arapça olmakla beraber Farsça,⁵⁸ Urduca ve İngilizce'ye çevrilmiştir.⁵⁹ Türkçe'ye de “*Ehl-i Beyt'in Sırları*” adıyla tercüme edilmiştir.⁶⁰

b. Eserin Sıhhati

b. 1. Eserin Güvenilirliğine Dair Söylenenler:

İmâmiye Şîasına mensup âlimlerin büyük çoğunluğuna, özellikle de Ahbârlere göre bu eser, üzerinde şüphe duyulmayacak kadar güvenilirdir ve bizzat İmâmlar tarafından tashih edilmiş ve onların onayını almıştır. Yine bu ekole mensup olanların nezdinde, eserin müellifinin Hz. Ali'nin yakın adamlarından olması dolayısıyla da kitapla ilgili eleştirilerin çok fazla kıymeti yoktur. Esere karşı yazılan olumsuz değerlendirmelerin de haklı tarafı söz konusu değildir. Zaten bu eleştirilerin çoğunluğu da mezhebe ve inanca dair saiklerle ortaya atılmıştır.⁶¹

Eserin güvenilirliğine dair pek çok nakil vardır. Bunlardan birine göre Süleym b. Kays, Hz. Ali ile arasında geçen şöyle bir diyalogu anlatır: “*Ali'ye şöyle dedim: Ey Müminlerin Emîri! Selmân'dan, Mikdâd'dan, Ebû Zer'den Kur'an'ın tefsirine ve Hz. Peygamber'in sözlerine dair bir şeyler işittim. Sonra da senden, onlardan duyduklarımı tasdik eden şeyler duydum. İnsanlarda, sizden duyduğuma muhalif olarak Kur'an tefsiri ve hadisler gördüm. Siz de bunların batıl olduğunu iddia ediyorsunuz. Sen bu insanların, Hz. Peygamber'e karşı kasıtlı olarak yalan söylediklerini ve kendi görüşlerine göre Kur'an'ı tefsir ettiklerini düşünüyor musun?*” Ali bana yöneldi ve şöyle dedi: “*Ey Süleym! Madem ki sordun, cevaba kulak ver: İnsanlarda hak ve batıl, doğru ve yalan, nasih ve mensuh, özel ve genel, muhkem ve müteşabih, hıfz ve kuruntu vardır...*”⁶² Muhammed Bâkır el-Ensârî ez-Zencânî'ye göre bu ifadeler, Süleym b. Kays'ın eserindeki tüm bilgilerin (Ehl-i Sünnet'in tedvin ettiği rivayetlere aykırı olsa da) Hz. Ali'nin onayından geçtiklerine ve sahih olduklarına delildir.⁶³

⁵⁷ Süleym b. Kays, s. 98-99 (Tahkik edenin mukaddimesi).

⁵⁸ Müteaddid defalar Farsça olarak basılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Süleym b. Kays, s. 100-101 (Tahkik edenin mukaddimesi).

⁵⁹ Süleym b. Kays, s. 100-102 (Tahkik edenin mukaddimesi).

⁶⁰ Bkz. Süleym b. Kays el-Hilâlî, *Ehl-i Beyt'in Sırları* (Çev. Kemal Küntaş), Kalender Yayınevi, İstanbul 2013.

⁶¹ Süleym b. Kays, s. 58 (Tahkik edenin mukaddimesi). Eserler için bkz. Süleym b. Kays, s. 59 (Tahkik edenin mukaddimesi).

⁶² Süleym b. Kays, s. 127 (10 nolu hadis); Ebu Amr Muhammed b. Ömer b. Abdilazîz el-Keşşî, *Ricalu'l-Keşşî, Müessesetü'l-A'lemî*, Beyrut 2009, s. 82.

⁶³ Süleym b. Kays, s. 29 (Tahkik edenin mukaddimesi).

Ebân b. Ebî Ayyâş'ın da Süleym b. Kays'ın eserini Zeyne'l-Âbidîn'e okuduğu, onun da: “*Süleym doğru söylemiş, Allah ona rahmet etsin.*” dediği nakledilir.⁶⁴

Bir diğer rivayete göre ise, Cafer-i Sâdık bu eser ve müellifi hakkında şöyle demektedir: “*Şîamızdan ve bizi sevenlerden, her kimde Süleym b. Kays'ın kitabı yoksa, onun yanında bizden hiçbir şey yoktur ve bizim sebeplerimizden hiçbir şey bilmiyordur. Zira O (Süleym), Şîa'nın ebcedi⁶⁵ ve Muhammed ailesinin, sırlarından bir sırdır.*”⁶⁶

Şîa'ya göre *Kitâbu Süleym* on dört asır boyunca her dönemde gerek İmâmiye'den olsun gerekse de olmasın⁶⁷ önemli isimler tarafından övgüye layık görülmüştür. Bu da eserin büyüklüğüne ve saygınlığına işarettir.⁶⁸ Hatta Ebân b. Ebî Ayyâş'ın, bu eseri Ömer b. Ebî Seleme (ö. 83/702) ve Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) gibi isimlere arzettiği ve onların da bu kitabın tamamını okuyup tasdik ettikleri aktarılmıştır.⁶⁹ Yine sonraki dönemlerde Şîa açısından önemli bir yere sahip olan Furât b. İbrahim (ö. III/IX. yy), Saffâr (ö. 290/902), Kuleynî (ö. 329/940), Şeyh Sadûk (ö. 381/991), Şerif Murtazâ (ö. 436/1045) ve Tûsî (ö. 460/1068) gibi isimlerin Süleym'in rivayetlerini naklederek onun eserindeki hadislere güvendiklerini ortaya koydukları ifade edilmiştir.⁷⁰ Ayrıca kitaptaki hadislerin ravileri arasında yer alan Ömer b. Üzeyne, Hammad b. İsa, Osmân b. İsa, Muhammed b. İsmail b. Buzey, Fadl b. Şâzân ve diğerlerinin güvenilir hocalar olduğu belirtilmiştir.⁷¹

Eser, Şîa'nın güvenilir dört yüz kaynak kitabından biri olarak kabul edilir.⁷² Pek çok Şîî müellif bu hususta çeşitli ifadeler kullanmışlardır. Tahrânî, bu eserin Cafer-i Sâdık'tan önce yazılmış nadir kaynak kitaplardan olduğunu belirtir.⁷³ Ebu't-Tufeyl Âmir b. Vâsile (ö. 100/718), eserdeki her hadisi Hz. Ali, Selmân, Mikdâd ve Ebû Zer'den duyduğunu nakleder.⁷⁴ İbnü'n-Nedîm (ö. 385/995 [?]) bu eserin Şîa'ya ait ilk yazılı eser olduğunu ifade eder.⁷⁵ Şîî rical âlim Necaşî (ö. 450/1058), Süleym b. Kays'ı ilk tabakada eser yazarlar arasında zikreder.⁷⁶ Nu'mânî (ö.

⁶⁴ Keşşî, s. 82.

⁶⁵ **Ebced**; “kaynak, başlangıç ve ilk” anlamlarına gelmektedir. Bkz. Ahmed Muhtâr Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabîyyeti'l-Muâsıra*, Alemü'l-Kütüb, I-IV, Beyrut 2008, I, 51.

⁶⁶ Nûrî et-Tabersî, *Müstedreku'l-Vesâil*, XVII, 298; Tahrânî, *ez-Zerîa*, II, 152.

⁶⁷ Süleym b. Kays, s. 40, 44 (Tahkik edenin mukaddimesi). Şîa'nın farklı kollarına mensup isimler zikredilmiştir. Bkz. Süleym b. Kays, s. 44 (Tahkik edenin mukaddimesi).

⁶⁸ Süleym b. Kays, s. 32 (Tahkik edenin mukaddimesi).

⁶⁹ Süleym b. Kays, s. 127-129.

⁷⁰ Süleym b. Kays, s. 32-33 (Tahkik edenin mukaddimesi).

⁷¹ Süleym b. Kays, s. 32 (Tahkik edenin mukaddimesi).

⁷² Süleym b. Kays, s. 33-34 (Tahkik edenin mukaddimesi).

⁷³ Tahrânî, *ez-Zerîa*, II, 152.

⁷⁴ Süleym b. Kays, s. 35 (Tahkik edenin mukaddimesi).

⁷⁵ İbnü'n-Nedîm, s. 366.

⁷⁶ Necaşî, s. 4, 8.

360/970), Şîa arasında, *Kitâbu Süleym*'in en büyük ve en eski kitaplardan olduğu konusunda ihtilaf olmadığını söyler.⁷⁷ Muhammed Takî el-Meclisî (ö. 1070/1659); Kuleynî ve Şeyh Saduk'un bu kitabın sıhhatine hükmettiklerini iddia eder.⁷⁸ Kitabının çeşitli bölümlerinde sık sık Süleym'den nakillerde bulunan Muhammed Bâkır el-Meclisî (ö. 1111/1698), bu eserin güvenilir kaynaklardan ve de çok meşhur olduğunu,⁷⁹ Kuleynî ve Şeyh Saduk gibi isimlerin ondan nakillerde bulunduğunu kaydeder.⁸⁰ Haydar Ali eş-Şirvanî, Süleym'in eserindeki rivayetlerin, imamların güvenilir arkadaşlarından ve büyük insanlardan sahih ve hasen olmak üzere pek çok kanalla geldiklerini, Mîr Hamid Hüseyin el-Hindî de, bu eserin İmâmî hadis kaynaklarının en eskisi ve de en faziletlisi olduğunu dile getirir.⁸¹ Mâmekânî de bu kitabın gayet saygın bir eser olduğunu söyler.⁸² Hüseyin Sadr (ö. 1354/1935), *Kitâbu Süleym*'in büyük bir eser olduğunu ve Ali, Ammâr, Ebû Zer, Mikdâd, Selmân gibi sahabenin büyüklerinden rivayet edildiğini belirtir.⁸³ Tüsterî (ö. 1019/1610), *Kitâb*'ın en eski ve de en sahih Şîi kaynak olduğunu ileri sürer.⁸⁴

b. 2. Eserin Güvenilirliğine Yönelik Eleştiriler:

Her ne kadar İmâmiye Şîasına mensup pek çok müellif tarafından Süleym b. Kays ve eseri hakkında olumlu görüşler ortaya konmuşsa da bu bakış açısını Şîa dışındaki müelliflerin eserlerinde bulmak neredeyse imkânsızdır. Sadece Şîa dışındaki müellifler değil; hatta İmâmî geleneğe mensup âlimler arasında da bu şahıs hakkında ittifak olduğunu söylemek hata olur. Zira eserdeki rivayetlerin gerek senet zinciri gerekse de metin bakımından ağır bir dille eleştirilmiş olması, eserin, müellifine aidiyeti sorununu da beraberinde getirmiştir.

Şîi müelliflerden İbnü'l-Ğadâirî (ö. V/XI), İbn Dâvûd el-Hillî (ö. 707/1307) ve Allâme Hillî (ö. 726/1325) gibi ricâl alanında önemli bir yere sahip olan isimler *Kitâbu Süleym*'i uydurma olarak değerlendirmişlerdir. Onları böyle bir neticeye sevkeden deliller ise eserdeki bazı rivayetlerdir. Bu rivayetlerden biri İmâmiye Şîasının temeli olan “on iki imam” düşüncesini sarsan “on üç imam”ın olduğu iddiasıdır.⁸⁵ Bir başka delil de Hz. Ebu Bekir vefat ederken, oğlu Muhammed b. Ebî

⁷⁷ Numanî, s. 103.

⁷⁸ Mâmekânî, II, 53.

⁷⁹ Meclisî, *Bihâr*, I, 32.

⁸⁰ Meclisî, *Bihâr*, XXX, 134.

⁸¹ Süleym b. Kays, s. 37-38 (Tahkik edenin mukaddimesi).

⁸² Mâmekânî, II, 52-53.

⁸³ Hasan es-Sadr, *eş-Şîa ve Funûnu'l-İslâm*, Müessesetü's-Sibteynî'l-Alemiyye, Kum 1427, s. 164.

⁸⁴ Nûrullah el-Mar'aşî et-Tüsterî, *Şerhu İhkaki'l-Hak ve İzhâki'l-Batıl*, Mektebetu Ayetillah el-Uzma el-Mar'aşî, I-XXXIII, Kum 1376, I, 55 (dipnot).

⁸⁵ İbnü'l-Ğadâirî, s. 62; Allâme Hillî, el-Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhar, *er-Rical*, v. 41 (yazma); Takîyüddin el-Hasan b. Ali b. Dâvûd el-Hillî, *Kitabu'r-Ricâl*, İntişarat-ı Danişgah-i Tahran, Tahran 1383, s. 178. On üçüncü imam olarak Zeyd b. Ali b. Hüseyin kabul edilmiştir. Bkz. Necaşî, s. 440; Muhammed Ali Erdebîlî, *Camîu'r-Ruvât ve İzahatü'l-İştibâhâti ani't-Turuki ve'l-İsnad*, Mektebetu Ayetillah el-Mar'aşî, I-II, Kum 1403, II, 311.

Bekr (ö. 38/658)'in⁸⁶ ona öğüt verdiğine dair rivayettir.⁸⁷ Ayrıca kitapta çeşitli münker haberlere⁸⁸ yer verildiği kanaati⁸⁹ de esere olumsuz bakılmasına neden olmuştur. Dahası İbnü'l-Ğadâirî ve İbn Dâvûd el-Hillî'ye göre eserin tek ravisi olan Ebân b. Ebî Ayyâş⁹⁰ zayıf bir ravidir ve *Kitâbu Süleym*'i de o uydurmuştur.⁹¹

İbnü'l-Ğadâirî ve Allâme Hillî, Süleym'in bilinmediğini ve eserinin uydurma olduğunu söylerken;⁹² Allâme Hillî, *Hulâsa* adlı eserinde ise Süleym'in adaletine hükmetmek gerektiğine, kitabındaki fasit olan ifadeler için de tevakkuf etmenin lüzumuna işaret etmiştir.⁹³

İbnü'l-Ğadâirî'nin *Kitâbu Süleym*'e yönelttiği eleştirilerden bir diğeri de eserdeki senet zincirlerindeki ihtilafıdır. Şöyle ki, bazen senet zinciri Ömer b. Üzeyne, İbrahim b. Ömer es-San'ânî, Ebân b. Ebî Ayyâş ve Süleym b. Kays şeklinde sıralanmışken; bazen ise, Ömer b. Üzeyne'nin rivayeti direkt olarak Ebân'dan naklettiği görülmektedir.⁹⁴

Usûlî ekolün kurucusu kabul edilen Şeyh Müfîd, Süleym'in kitabından alıntılarda bulunması nedeniyle Şeyh Sadûk'u tenkit etmiş ve kitaptaki bilgilerin büyük bir kısmı ile amel etmenin caiz olmadığını, içinde dışarıdan/sonradan pek

⁸⁶ Muhammed b. Ebî Bekr, Veda Haccı içi yola çıkıldığında doğmuştur. Geniş bilgi için bkz. İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed, *el-İstîâb fi Marifeti'l-Ashab*, Daru'l-Marife, Beyrut 2012, s. 651-652; Adem Apak, "Muhammed b. Ebû Bekr es-Siddîk", *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 518.

⁸⁷ İbnü'l-Ğadâirî, s. 62; Allâme Hillî, *Rical*, v. 41 (yazma); İbn Dâvûd el-Hillî, s. 460.

⁸⁸ Münker hadisin iki tanımı vardır. **1.** Senedinde çok hata yapan (fuhşu'l-ğalat), aşırı derecede dikkatsiz davranan (kesretu'l-gaflet) veya fıkı zahir olan bir ravinin bulunduğu hadistir. **2.** Zayıf olan bir ravinin sika olan bir ravinin rivayetine muhalif olarak rivayet ettiği hadistir. Geniş bilgi için bkz. Mahmud Tahhan, *Yeni Hadis Usulü* (Çev. Cemal Ağırman), Rağbet Yayınları, İstanbul 2010, s. 110-111.

⁸⁹ İbnü'l-Ğadâirî, s. 119; İbn Dâvûd el-Hillî, s. 460.

⁹⁰ **Eban b. Ebî Ayyâş:** Künyesi Ebû İsmail'dir. Tabiiındendir. On iki imamdan olan Zeyne'l-Abidin, Muhammed Bâkır ve Cafer-i Sâdık'ın arkadaşlarından olduğu belirtilmiştir. Süleym b. Kays'ın *Kitâb*'ını uydurmakla itham edilmiştir. Ebân, hicri 138'de vefat etmiştir. Gerek Şîî gerek de Sünnî rical âlimleri onu cerh etmişlerdir. Ebân'a yöneltilen nitelemeler arasında, "zayıf, iltifat edilmez, metruku'l-hadis, münkerü'l-hadis, seyyiu'l-hıfz, çokça ğalat sahibi" gibi ifadeler yer almıştır. Geniş bilgi için bkz. **Şîî Kaynaklar:** İbnü'l-Ğadâirî, s. 36; İbn Dâvûd el-Hillî, s. 414; Mâmekânî, I, 3; Muhsin el-Emîn, *A'yânu's-Şîa*, Daru't-Teâruf, I-XV, Beyrut 2000, III, 31-32. **Sünnî Kaynaklar:** Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-Metrükân*, Daru'l-Va'y, Haleb 1396, s. 14; İbn Ebî Hatim er-Razî, Abdurrahman b. Muhammed, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, I-IX, Beyrut 1952, II, 295-296; Ebu Ahmed b. Adîyy el-Cürcânî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-IX, Beyrut 1997, II, 57 vd.

⁹¹ İbnü'l-Ğadâirî, s. 36; İbn Dâvûd el-Hillî, s. 414.

⁹² İbnü'l-Ğadâirî, s. 63; Allâme Hillî, *Rical*, v. 41 (yazma).

⁹³ Allâme Hillî, *Hulasa*, s. 163.

⁹⁴ İbnü'l-Ğadâirî, s. 63-64.

çok müdahale ve tedlisin bulunduğunu, dolayısıyla da rivayetlerinin taklit edilmemesi gerektiğini dile getirmiştir.⁹⁵

Muasır Şîî âlimlerden Ahmed el-Kâtib'e göre bu eser, Şîa açısından ahbârî geleneğin hakim olduğu, efsaneler, hurafeler, asılsız hikayeler ve aşırılığın iyice yayıldığı IV. asırda ortaya çıkmıştır. Bu kitap, yalancılığı ile şöhret bulan Muhammed b. Ali es-Sayrafi⁹⁶ ile ğulattan sayılan Ahmed b. Hilal el-Abertâi⁹⁷ tarafından rivayet edilmiştir.⁹⁸ Yine el-Kâtib'e göre, Ahbârî gelenekten sayılan Kuleynî, *el-Kâfi* adlı eserini oluştururken yaklaşık dört yüz kaynaktan istifade etmiştir ve bunlar arasında *Kitâbu Süleym* de yer almıştır. Ancak işin ilginç olan tarafı, Hz. Fatıma'nın evinin yakılması, onun dövülmesi, bebeğini düşürmesi gibi rivayetlere Süleym'in kitabında uzun uzadıya yer verilirken Kuleynî bunlara pek itibar etmemiştir. Dolayısıyla Kuleynî ya bu rivayetleri zayıf bulduğundan onlara işaret etmemiş, ya da tercih edilen görüşe göre bu olaya dair aktarılanlar o dönemde kitapta bulunmayıp sonradan ilave edilmiştir. Muhtemelen bu sebeple kitabın bir tane bile güvenilir ve üzerinde ittifak edilmiş nüshası yoktur. Bunun nedeni, kitabın herkese açık, dileyenin dilediği gibi yazıp Süleym'e nisbet edebildiği bir metin olmasıdır.⁹⁹

el-Kâtib, *Kitâbu Süleym*'deki, imamların sayısı ile ilgili farklılığı, İmâmiye Şîası'nın fikrî kargaşa çağında yaşadığı ihtilaf ve karışıklığın bir yansıması olarak değerlendirmektedir. Bilahare Şîa, imâm sayısının on iki olduğu üzerinde karar

---

⁹⁵ Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Numan el-Ukberî, *Tashîhu İtikâdati'l-İmamiyye*, el-Mu'temeru'l-Alemî li Elfiyeti's-Şeyh el-Müfid, Kum 1413, s. 149-150; Ahmed el-Kâtib, *Nedenleri Tarihte Kalmış Ayrılık: Sünnilik – Şîilik*, Mana Yayınları, İstanbul 2009, s. 280-281.

⁹⁶ **Muhammed b. Ali es-Sayrafi (ö. 160/777)**: Tam adı, Muhammed b. Ali b. en-Nu'mân es-Sayrafi, künyesi, Ebû Ca'fer, lakabı el-Ahvel'dir. İlk Şîî kelam âlimlerinden kabul edilir. Kûfe çarşılarından Tâku'l-Mehâmil'de sarraflık yaparken, altın paraların sahte olup olmadığını bir bakışta anlayabildiği için "Tâk çarşısının en zeki insanı" diye anılmıştır. Ancak zamanla mezhepler arası tartışmalar nedeniyle Şîa tarafından "Müminü't-Tâk", Şîa karşıtları tarafından ise "Şeytanu't-Tâk" isimleriyle anılmıştır. İmâmiye Şîasının esaslarından olan imamın nass ile tayini doktrininin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bununla beraber kelimî konularda da pek çok görüşü dolayısıyla da eleştirilmiştir. Geniş bilgi için bkz. İbn Dâvûd el-Hillî, s. 326-327, 394; Allâme Hillî, *Hulasa*, s. 163; Şemsuddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Tarihu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, I-XV, Beyrut 2003, IV, 652; İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali, *Lisânu'l-Mizân*, Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, I-X, Beyrut 2002, VII, 374; Halil İbrahim Bulut, "Şeytanüttak" DİA, XXXIX, İstanbul 2010, s. 104.

⁹⁷ **Ahmed b. Hilal el-Abertâi (ö. 267/880)**: Şîa'nın 11. imamı Ebu Muhammed Hasan el-Askerî tarafından çokça yerilmiştir. Ğulattan sayılır. Allâme Hillî, onun rivayetlerinin kabul edilmeyeceğini söylemiştir. Geniş bilgi için bkz. Ebu Cafer Muhammed b. el-Hasan b. Ali et-Tûsî, *el-Fihrist*, eş-Şerîf er-Rıza, Kum, trz., s. 36; İbn Dâvûd el-Hillî, s. 425; Allâme Hillî, *Hulasa*, s. 320. Ancak biz Süleym'in eserinin elimizdeki matbu nüshasında Ahmed b. Hilâl el-Abertâi kanalıyla gelen herhangi bir rivayete rastlayamadık.

⁹⁸ el-Kâtib, s. 278-279.

⁹⁹ el-Kâtib, s. 278-281.

kılmış, hatta bu sebeple hicrî IV. asrın sonunda İsnâ Aşeriyye (On İki İmamcılar) olarak tanınmıştır.¹⁰⁰

Şîa dışındaki müelliflerden de Süleym'e ve eserine karşı tenkitler yöneltenler olmuşlardır. Bunlardan biri de *Şerhu Nehci'l-Belağa*'nın müellifi İbn Ebi'l-Hadîd'dir. O, Süleym b. Kays el-Hilâlî diye bilinen birinin yaşamış olduğuna ihtimal vermemektedir. Ayrıca o, her ne kadar Süleym'e nisbet edilen bir kitaptan bahsedilse de bu eserin uydurma olduğu kanaatindedir.¹⁰¹

Muasır müelliflerden Kafârî'ye göre ise, *Kitâbu Süleym*'de, eserin Şîa'nın gûlatına ait olduğu izlenimi veren pek çok rivayet vardır. Bunlardan bir kısmı Hz. Ali'ye ilâhlık vasfı verirken bir kısmı da Kur'an'ın tahrif edildiği iddiasına¹⁰² yer veren rivayetlerdir.¹⁰³ Örneğin, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in de aralarında bulunduğu bir topluluğun önünde güneş, Hz. Ali'ye Allah'a ait isim ve vasıflar olan “*Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın, her şeyi bilen*” şeklinde hitap eder. Olaya şahit olan insanlar bayılırlar, uyanınca Hz. Peygamber'e gelerek hadiseyi ona anlatırlar. Hz. Peygamber her bir isim için bir açıklamada bulunarak Hz. Ali hakkında anlatılanları onaylar.¹⁰⁴ Kafârî, bu rivayetlerin Sebe'ye'nin¹⁰⁵ görüşlerini andırıldığını ifade eder.¹⁰⁶

b. 3. Esere Yönelik Tenkitlere Reddiyeler:

Esere yöneltilen eleştiriler özellikle son dönem Şîî müellifleri karşıt görüş beyan etmeye ve *Kitâbu Süleym*'i tenkit edenlere karşı itirazlara sevk etmiştir. Bu bağlamda İmâmiyye'ye mensup önemli isimlerden bazıları İbnü'l-Ğadâirî'nin yukarıda zikrettiğimiz iddialarına cevap vermeye çalışmışlardır. Bu yönde çeşitli fikirler ortaya koyan ve eleştirileri reddeden müelliflerden biri Mâmekânî'dir. O, sadece eseri savunmakla kalmamış İbnü'l-Ğadâirî'yi de eleştirmiştir. İbnü'l-Ğadâirî'nin, eserin uydurma olduğuna dair getirdiği delillere karşı o, müellifin Şîa'ya mensup önemli isimlerinin bilgisine sahip olmadığını, kitaptan naklettiği bilgilerin karışıklıktan kaynaklandığını dile getirmiştir. Hatta kendisine ulaşan nüshada, İbnü'l-Ğadâirî'nin iddia ettiği anlamda hiçbir fasit bilgi bulunmadığını

¹⁰⁰ el-Kâtib, s. 283; Ethem Ruhi Fığlalı, “İsnâaşeriyye”, DİA, İstanbul 2001, XXIII, 143.

¹⁰¹ İbn Ebi'l-Hadîd, XII, 217.

¹⁰² Süleym b. Kays, s. 210-212.

¹⁰³ Geniş bilgi için bkz. Nâsır b. Abdillâh b. Ali el-Kafârî, *Usûlu Mezhebi's-Şiati'l-İmamiyye*, Daru'r-Rızâ, I-III, Cîze 1998, I, 272-273.

¹⁰⁴ Süleym b. Kays, s. 454-455 (72 nolu hadis).

¹⁰⁵ **Sebe'iyye:** Abdullah b. Sebe'ye nisbet edilen ve Hz. Ali'nin ilâhlığı, ölümsüzlüğü, Hz. Peygamber tarafından vasî tayin edildiği, ölmeyip geri döneceği gibi düşünceler ileri süren aşırı bir fırka. Geniş bilgi için bkz. Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 2013, s. 192-193; Ethem Ruhi Fığlalı, “Abdullah b. Sebe”, DİA, İstanbul 1988, 133-134.

¹⁰⁶ Kafârî, *Usûlu Mezhebi's-Şiati'l-İmamiyye*, I, 272.

ifade etmiştir.¹⁰⁷ Yine Mâmekânî'ye göre *Kitâbu Süleym*'de hakikate muhalif olan bir veya iki cümlenin bulunması kitabın uydurma olduğunu gerektirmez. Bununla beraber Süleym'in de sika olduğu konusunda şüphe yoktur.¹⁰⁸

Şîî müellif Honsârî (ö. 1313/1895) de, bugüne kadar Süleym ile ilgili hiçbir olumsuz rivayetin nakledilmediğini ve onun bilinmediğine dair hiç bir sözün söylenmediğini belirtmiş,¹⁰⁹ öte yandan *Kitâbu Süleym*'e yapılan eleştirilere de çeşitli şekillerde cevap vermeye çalışmıştır. O, Muhammed b. Ebî Bekr'in ölüm döşeğinde bulunan babası Hz. Ebu Bekir'e öğüt vermesi ve "on üç imam" konularının kendisine ulaşan nüshalarda yer almadığını iddia etmiştir. Ona ulaşan nüshaya göre, Abdullah b. Ömer (ö. 73/692), babası (Hz. Ömer) ölüm döşeğindeyken ona nasihat etmiştir. Yine onun elinde bulunan nüshaya göre İmâmlar, Hz. Peygamber ile beraber on üç kişidir. Yani diğer nüshalardaki rivayette "İmâmlar, Hz. Peygamber'in on iki evladıdır." yerine "İmamlar, Hz. Ali'nin çocuklarından on iki kişidir." şeklinde sehven yazılmıştır. Bununla beraber, Hz. Ali hariç on bir imamın Hz. Peygamber'in soyundan olmaları göz önünde bulundurulurken Hz. Peygamber'in kardeşi olması dolayısıyla ve diğer imamların Hz. Peygamber'in soyundan olmaları vasfı gerekçesiyle Hz. Ali de onun evladı konumunda görülmüştür.¹¹⁰ *A'yânu 'ş-Şîa*'nın müellifi Emîn ise, kendisine ulaşan bir nüshada imamların Hz. İsmail'in çocuklarından 13 kişi olarak belirtildiğini, bunların da "Hz. Peygamber ve 12 imam" olduğu yorumu yapılmasında bir mahzur bulunmadığını iddia etmiştir. Yine Emîn, Takî Meclisî'nin de Muhammed b. Ebî Bekr'in annesi Esma bt. Umeys'in öğretmesi ile babasına (Hz. Ebu Bekir'e) nasihat etmiş olmasının uzak bir ihtimal olmadığını vurgulamıştır.¹¹¹

Şîî müelliflerden Muhsin el-Emîn; İbnü'l-Ğadâirî'nin, Süleym'in güvenilirliğini açıkça söylemesine gerek olmadığını zira onun Hz. Ali'nin dostlarından olmasının bunun için yeterli olduğunu söylemiştir.¹¹² Ayrıca Emîn, *Kitâbu Süleym*'in rivayetlerindeki tariklerin ve isnadın ihtilafında her hangi bir sakınca ve zarar olmadığını, zira gerek Kuleynî'nin *Kâfi*'si, gerek Şeyh Sadûk'un *Hisâl*'i gerekse de Tûsî'nin *Fihrist*'inde de benzer rivayet kanallarının olduğunu belirtmiştir.¹¹³

Tahrânî de Süleym'in eserinde yer alan eleştiriye konu olan hususları çoğunlukla nüshalar arasındaki farklılıklara bağlamıştır. Ona göre nüshalar arasında iki temel farklılık göze çarpmaktadır: Birincisi, seneddeki farklılıklar. İkincisi, eserde yer alan hadislerin adedindeki farklılıklar. Örneğin, Kâşifu'l-

¹⁰⁷ Mâmekânî, II, 52-53.

¹⁰⁸ Mâmekânî, II, 54.

¹⁰⁹ Honsârî, IV, 65.

¹¹⁰ Honsârî, IV, 68-70; Emîn, *A'yânu 'ş-Şîa*, XI, 287.

¹¹¹ Emîn, *A'yânu 'ş-Şîa*, XI, 286.

¹¹² Emîn, *A'yânu 'ş-Şîa*, XI, 286.

¹¹³ Emîn, *A'yânu 'ş-Şîa*, XI, 287.

Ğıtâ'nın elindeki nüshada kitabın bugünkü halinin yarısı veya daha fazlası yer alırken; Nûrî et-Tabersî'nin nüshası ise ondan daha fazla hadis içermektedir.¹¹⁴

c. Eserin İçeriği:

Eser; tarih ve akaide dair pek çok rivayet ihtiva etmektedir. Eserde doksan sekiz hadis mevcuttur. Bunların tamamına yakını Hz. Peygamber,¹¹⁵ Hz. Ali, Selmân, Mikdâd ve Ebû Zer'den nakledilmiştir. Kitabın müellifi Süleym b. Kays konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: “*Yanımda güvenilir insanlardan işittiğim ve bizzat yazdığım yazılar vardır. Bunların içinde insanların görmesini istemediğim hadisler vardır. Çünkü bu hadisler insanlara hem ağır gelir, hem de onları inkar ederler. Bu hadisler Ali b. Ebî Talib, Selmân-ı Fârisî, Mikdâd b. Esved ve Ebû Zer el-Ğıfârî gibi hak, sıdk ve fıkıh ehlinde olan insanlardan aldığım rivayetlerdir. İşittiğim her bir hadisi tüm raviler üzerinde ittifak edinceye kadar sorardım...*”¹¹⁶

Ebân b. Ebî Ayyâş, kitabın içeriği ile ilgili olarak şöyle demektedir: “*Süleym öldükten sonra kitaptaki rivayetlere baktım, çok ağır ve sıkıntılı ifadeler vardı. Çünkü rivayetler arasında Ali b. Ebî Tâlib, Ehl-i Beyt ve Ali Şîası dışındaki Muhammed ümmetinden olan muhacir, ensar ve tabiin helak olacağı yazılıydı.*” demektedir.¹¹⁷ Eban, ölümüne yaklaşık bir ay kala gördüğü bir rüya üzerine Süleym'in kitabını münavele¹¹⁸ usulü ile Ömer b. Üzeyne'ye vermiştir.¹¹⁹

Esere bakıldığında, ilk dönem tarihî kaynaklarda yer almayan pek çok rivayet vardır. Bazı rivayetlerde sahabenin ağır bir dille eleştirildiği, hatta hakarete varan ifadelerin yer aldığı açıkça görülmektedir. Bunun yanı sıra *Kitâbu Süleym*'de mezhebî tartışmaların odağında yer alan rivayetlerin çok olması da dikkat çekmektedir. Bu tartışmalar bağlamında Hz. Ali'nin imâmeti, diğer sahabeye üstünlüğü gibi konuların Hz. Peygamber'in diliyle ifade edilmiş olması kayda değerdir. Eserin içeriğine dair bazı rivayetleri burada zikretmemiz konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Kitâbu Süleym'de aktarılan rivayetlerden birinde Hz. Peygamber'in ardından dört kişi dışında tüm insanların irtidat ettiği Hz. Ali tarafından dile getirilmiştir.¹²⁰ Eserde sahabenin ileri gelenlerine yönelik hakaretler önemli yer

¹¹⁴ Tahrânî, *ez-Zerîa*, II, 156, 158.

¹¹⁵ Tahrânî, *ez-Zerîa*, II, 152.

¹¹⁶ Süleym b. Kays, s. 126 (Tahkik edenin mukaddimesi).

¹¹⁷ Mâmekânî, II, 53.

¹¹⁸ **Münavele:** Hadis tahammül yollarından biridir. Şeyhin, hadislerini ihtiva eden kitabını rivayet etmesi için elden talebeye vermesini ifade eder. Geniş bilgi için bkz. Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013, s. 253-255.

¹¹⁹ Tahrânî, *ez-Zerîa*, II, 152.

¹²⁰ Süleym b. Kays, s. 162. Kaynaklar incelendiğinde irtidat etmediği belirtilen kişilerin Selmân, Ebû Zer, Mikdâd, Ammâr, Ebâ Sasân, Ebû Amra ve ismi rivayette zikredilmeyen biri olduğu ifade

tutar. Bunlardan birinde Hz. Ömer için “*Samirî*”; Hz. Ebu Bekir için ise “*Samirî'nin buzağısı*” benzetmelerinde bulunulmuş; buna mukabil Hz. Ali için ise Hz. Mûsâ'nın kardeşi “*Hârûn*” benzetmesi yapılmıştır.¹²¹ Yine eserde Hz. Ömer'in veled-i zina olduğuna, sık sık sahabenin ileri gelenlerinin diliyle “*Suhâk'ın oğlu*” ifadesi kullanılarak imada bulunulmuştur.¹²² Kırtâs meselesi bağlamında da Hz. Ömer için “*Bu Ümmetin Firavunu*” yakıştırmasında bulunulması gözden kaçmamıştır.¹²³ Öte yandan eserde ilk üç halifenin, dinde olmayıp sonradan ihdas ettiği hususlar dile getirilmiştir. Bunlar arasında humusun ehl-i beyte verilmemesi, dedenin mirası, ümmü veledin satışının yasaklanması, tek meclisteki üç talakın üç sayılması sayılabilir.¹²⁴ Bunun yanı sıra Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in Hz. Peygamber henüz hayatta iken ona çeşitli konularda itiraz ettiklerine dair rivayetler de Süleym tarafından nakledilmiştir.¹²⁵

İmâmiye Şîasının, imâmet ve Ehl-i Beyt'in haklarının korunması bağlamında ortaya attığı Kur'an'ın tahrif edildiği iddialarına dair rivayetler ilk olarak *Kitâbu Süleym*'de yer almıştır. Bu kapsamda zikredilen nakillerde Hz. Peygamber'in vefatından önce Hz. Ali'ye ayet ve sureleri yazdırdığı, Kur'an'ın cem'i sürecinde Hz. Ömer'in Hz. Ali'den yanındaki mushafı getirmesini istediği ancak Hz. Ali'nin bu talebi olumlu karşılamadığı, buna rağmen Kur'an'ın cem edildiği iddia edilmiştir.¹²⁶

Eserde, Şîa'nın Ğulat kesimine ait olduğu bilinen bazı bilgilerin yer alması da önemli bir husustur. Buna dair en açık örnek Hz. Ali'ye ilahlık vasfı verilmesidir.¹²⁷

Bu eserde, Hz. Ali ile ilk iki halife arasında sürekli bir mukayeseye gidilmiş ve Hz. Ali'nin her yönden onlardan üstün olduğu ve imamete daha layık olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Örneğin, savaşlarda Hz. Ali'nin cesaretine ve liderliğine vurgu yapılırken Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in korkaklıklarına, yakînî bir imana sahip olamadıklarına, maslahatları gereğince hareket ettiklerine imada bulunulmuştur.¹²⁸

Kitâbu Süleym'de Hz. Ali'nin imametinin nass ve tayin ile olduğu, onun imâmetinin Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer tarafından gasp edildiği iddialarının ispatı bağlamında pek çok rivayetin ele alındığı ve detaylı bir şekilde anlatıldığı dikkat

---

edilmektedir. Bkz. Şeyh Müfid, *el-İhtisâs*, s. 10; Keşşî, *Ricâl*, s. 8; Meclisî, *Bihâr*, XXII, 352, 440; XXVIII, 238, 239; LXIV, 164.

¹²¹ Süleym b. Kays, s. 162.

¹²² Süleym b. Kays, s. 150, 158, 161. Geniş bilgi için bkz. Akdoğan, “İmâmiye Şîası Kaynaklarına Göre Hilafetine Kadar Hz. Ömer”, s. 52-54.

¹²³ Süleym b. Kays, s. 324.

¹²⁴ Geniş bilgi için bkz. Süleym b. Kays, s. 224-232.

¹²⁵ Süleym b. Kays, s. 232-242.

¹²⁶ Süleym b. Kays, s. 210-212.

¹²⁷ Süleym b. Kays, s. 454-455.

¹²⁸ Süleym b. Kays, s. 238-239, 249-250.

çekmektedir. Bunlar arasında Ğadîr Hum, Kırtâs ve Sakîfe meseleri en önemli olanlardır.¹²⁹

Süleym'in eserinde, ilk dönem tarih kaynaklarında geçmeyen ve Hz. Peygamber'in ardından Ehl-i Beyt'ten olan insanlara karşı ilk iki halifenin tutumuna dair rivayetler de önemli bir yekün tutar. Örneğin, Hz. Peygamber'in ardından Hz. Ebu Bekir'in, Hz. Ömer'in kışkırtmalarıyla Hz. Ali ve onunla beraber hareket edenleri zorla kendisine biat ettirdiği, Hz. Fatıma'nın evinin hane halkı evdeyken yakılmaya çalışıldığı, bu esnada gebe olan Hz. Fatıma'nın çocuğunu düşürdüğü, kaburga kemiğinin kırıldığı nakledilmiştir.¹³⁰ Yine bu bağlamda Hz. Peygamber tarafından Hz. Fatıma'ya tahsis edilen Fedek arazileri Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer tarafından engellenerek Ehl-i Beyt'in haklarının gasp edildiği iddia edilmiştir.¹³¹

Eserde *Sahîfe-i Mel'ûne* diye bir metinden bahsedilir. Buna göre Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Ebu Ubeyde, Salim ve Muaz b. Cebel'in de aralarında bulunduğu bir grup Hz. Peygamber vefat edince Hz. Ali'ye yönetimi bırakmayacaklarına dair söz verirler ve bunu yazılı metne dönüştürürler. Bunun neticesi olarak da hilafet tartışmalarında bu isimler saflarını belirlerler. Ancak bunu gizli tutmalarına rağmen her biri ölüm anı yaklaşınca bir diğerini bu anlaşmadan dolayı kınar ve böyle bir metnin üzerinde anlaştıklarını ikrar ederler.¹³²

Kitâbu Süleym'de Hz. Aişe'nin Cemel Savaşı'na Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in telkinleri ile katıldığı ifade edilmiş ve bizzat Hz. Peygamber'in diliyle, Hz. Ali'ye karşı savaşan grubun lanetlendiği iddia edilmiştir.¹³³ Yine eserde, Sıffîn Savaşı üzerinde uzun uzadıya durulmuş, Hz. Ali ile Hz. Muaviye arasında yapılan çeşitli yazışmalara yer verilmiştir.¹³⁴

Müellif, kitapta tarihî olayları kronolojik bir düzenle ele almamış; olayları imâmîmete dair sözleri pekiştirmek için nakletmiştir. Aynı şekilde eserde, şahıslara ait görüşlere tarihî olaylardan daha fazla ehemmiyet gösterilmiştir.¹³⁵

İçeriği hakkında verdiğimiz bu kısa bilgilerden de anlaşılacağı üzere eser, İmâmîye Şîası nezdinde büyük bir kıymete haizdir. Zira bu kitap kendisinden önce hiçbir eserin ele almadığı ve de nakletmediği bazı hadisleri ve mevzuları İmâmîye'nin benimsediği şekliyle zikretmiştir. Öte yandan kitaptaki konular üç temel başlık altında toplanmıştır:

¹²⁹ Süleym b. Kays, s. 138-147, 324, 355-356.

¹³⁰ Süleym b. Kays, s. 385-389.

¹³¹ Süleym b. Kays, s. 390-391.

¹³² Süleym b. Kays, s. 345-352.

¹³³ Süleym b. Kays, s. 325-329.

¹³⁴ Süleym b. Kays, s. 288-310.

¹³⁵ Nebîle, s. 28.

1. Akaide dair temel hadisler: Ğadîr Hum, Sakaleyn, Menzile, Havz, Mübahele, Sefîne, Hz. Ali'nin kapısı dışında Mescid-i Nebevî'ye açılan diğer kapıların kapatılması hadisleri vb.

2. Akaide dair meseleler: İslâm ve imanın anlamları ve şartları, hilafet/İmâmîyet konuları ve zarureti, velayetin farziyeti, Hz. Peygamber'in hadislerinde zikredilen imamların isimleri, bilginin kaynağı, Kureyş'in ve münafıkların Ehl-i Beyt'e düşmanlıkları, hilafeti gasp edenler, Ehl-i Beyt'e zulmedenler, Mehdi inancı, şefaet vb.

3. Tarihe dair meseleler: Hz. Peygamber'in savaşları, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e desteği, Hz. Ali'nin hilafetine dair hadisler, Münafıkların Hz. Peygamber'i öldürmeye çalışması, Kureyşli münafıkların Hz. Peygamber'e karşı yazdıkları Sahîfe-i Mel'üne, Hz. Peygamber'in son anları, Sakîfe, Hz. Fatîma'nın evine saldırı ve yakma girişimi, Hz. Peygamber'den sonra insanların irtidadına dair rivayetler, Hz. Ali'nin Şîasının başına gelenler, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osmân'ın vefatları, Cemel, Sıffin ve Nehrevan Savaşları, Hz. Hasan ile Muaviye arasındaki anlaşmaya dair haberler vb.¹³⁶

Sonuç

Aslı itibariyle siyasî bir konu olan imâmîyet, Şîa'nın en önemli inanç esaslarından biri olarak kabul edilmiş, bu düşüncüyü ispat bağlamında da imâmın nass ve tayin ile belirlendiği fikri benimsenmiştir. Bu düşüncenin ispatı amacıyla da hicrî III. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni bir tarih oluşturma faaliyetlerine girişilerek geçmiş yeniden yorumlanmıştır. Bu kurgu ve üretim düşüncesi, Ahmed el-Kâtib'in *Sünnîlik-Şîîlik* adlı eserinde de belirttiği üzere, "bazı Şîî alimlerin Ehl-i Beyt'in gerçek kültüründen sapmaları, tarihsel gerçekliklerin göz ardı edilmesi, Ehl-i Beyt'ten olan insanların ağızından rivayetler uydurulması, uydurulan bütün bilgilerin bir araya getirilerek Şîa'nın ve Ehl-i Beyt'in önemli isimlerine isnat edilmesi ve İslâm tarihinin yeniden yazılması" şeklinde bir süreç takip etmiştir.

Kitâbu Süleym b. Kays, daha çok Ahbârî geleneğe mensup âlimler tarafından ilgi görmüş ve savunulmuştur. Bilindiği üzere bu ekol, Ehl-i Sünnet mezhepleri arasında rivayetlere ve hadislere yaklaşım tarzı olarak Ehl-i Hadîs ile benzerlik arz etmektedir. Ehl-i Hadîsin, en belirgin özelliğinin hadisleri yoruma tabi tutmadan, anlamaya gayret etmeden nakletmeleridir. Benzer bir durum Ahbârîlerde de görülmektedir. Onlar, imamların masum oluşlarından yola çıkarak onlar kanalıyla gelen rivayetlere büyük bir ehemmiyet vermişler ve bu kanaldan gelen haberleri aklın önüne koyarak savunmuşlardır. Bu bağlamda, eserde geçen rivayetlerin imamlar kanalıyla gelmesi Ahbârîlerin rivayetlere karşı daha titiz davranmalarına ve eserlerinde Süleym'in rivayetlerine sıklıkla yer vermelerine neden olmuştur. Ahbârî ekolün bu tavrına karşın, akli ve istidlali ön planda

¹³⁶ Konularla ilgili geniş bilgi için bkz. Nebîle, s. 27-28; Süleym b. Kays, s. 16-19 (Tahkik edenin mukaddimesi).

tutmalarıyla dikkatleri celbetmiş olan Usûlîler esere temkinle yaklaşmışlardır. Bununla beraber Usûlîlerin öncülerinden olan Şerîf Murtazâ (ö. 436/1045) ve Tûsî (ö. 460/1068) gibi isimler *Kitâbu Süleym*'den, Ehl-i Beyt'in fazileti ve imâmete dair rivayetleri aktarmaktan kendilerini alamamışlardır.

Kitâbu Süleym'de Hz. Ali'ye ilahlık vasfı verilmesi, sahâbeye hakaret ve lanet içeren rivayetlerin nakledilmesi, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından vasi olarak tayin edildiğinin iddia edilmesi, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman gibi isimlerden teberri düşüncesinin yer alması, Hz. Hüseyin soyunun kutsallığına ve imam olarak tayin edildiklerine atıflarda bulunulması eserin Ğulat'a ait pek çok fikri taşıdığına açık işarettir.

Eserde, İmâmiye'nin asıl unsurlarından olan 12 imamın varlığına direkt veya dolaylı olarak işaret edilmesi, kitabın daha geç bir dönemde, tarihi yeniden yazmak ve yazılanları Hz. Ali ve bazı sahabilerin diline uyarlamak üzere hicrî III. asrın sonunda kaleme alındığı düşüncesini bizde uyandırmıştır. Ayrıca Süleym'e ait rivayetlerin hicrî III. asrın sonlarında vefat ettiği belirtilen Ali b. İbrâhîm el-Kummî'nin öncesinde yazılan eserlerde yer almaması bu fikrimizi destekler niteliktedir.

Kitâbu Süleym, içerdiği konular bakımından İmâmiye'nin tarih algısının tespitinde önemli bir yer tutmuştur. Eser sadece tarih değil; mezhepler tarihi, akaid, Kur'an tarihi vb. konularda da önemli bilgiler içermektedir. Ancak bu bilgilerin bir bölümünün temel tarih kaynaklarıyla uyuşmaması, tarihî gerçekliklerle çelişmesi gibi hususlar hem Şîî hem de Sünnî dünyada eserin tenkit edilmesine neden olmuş ve kitaba dışardan müdahalelerin yapıldığı fikrini doğurmuştur. Bununla birlikte, her ne kadar eser, bir dizi eleştirilere maruz bırakılmışsa da İmâmiye Şîası nezdinde kaynaklık teşkil ettiği hususunda hiçbir şüphe yoktur. Zira her dönemde, imâmete dair nakillerde bulunan Şîî âlimler onu sahih bir kaynak olarak görmüş olmalı ki kitapta geçen pek çok rivayeti hiçbir elemeye tabi tutmadan eserlerine almışlardır. Bu da, Şîî müellifler nezdinde *Kitâbu Süleym*'in önemli bir kaynak addedildiğini, yapılan eleştirilerin ise eserin benimsenmesine ve referans olarak görülmesine bir zarar vermediğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

ABDÜLHAMÎD, Sâib, *Mu'cemu Müerrihi's-Şîa*, Müessesetu Daireti Mearifi'l-Fıkhî'l-İslâmî, I-II, Kum 2004.

AKDOĞAN, Mehmet Nur, “İmâmiye Şîası Kaynaklarına Göre Hilafetine Kadar Hz. Ömer (Yayınlanmamış Doktora Tezi)”, (Dan.: Prof. Dr. Mehmet Özdemir), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.

ALLÂME HİLLÎ, el-Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhar, *Hulasatü'l-Akvâl fî Marifeti'r-Ricâl*, Müessesetü Neşri'l-Fekâhe, Kum 1388.

_____, el-Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhar, *er-Rical*, (yazma).

ALTIKULAÇ, Tayyar, “Hz. Ali ve İlk Mushaf Nüshaları”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul 2012, Sayı: 21, s. 5-26.

APAK, Adem, “Muhammed b. Ebû Bekr es-Siddîk”, DİA, İstanbul 2005, XXX, 518.

AYCAN, İrfan, “Ziyad b. Ebih”, DİA, İstanbul 2013, XLIV, 481-482.

AYDINLI, Abdullah, “Ehl-i Hadîs”, DİA, İstanbul 1994, X, 507-508.

el-BEHRÂNÎ, Haşim, *Ğayetü'l-Meram ve Hüccetü'l-Hisâm fî Ta'yini'l-İmâm*, Müessesetü'l-Tarihî'l-Arabî, I-VII, Beyrut 2001.

BOZAN, Metin, *İmâmiye Şîasının İmâmet Tasavvuru*, Ankara 2007.

BULUT, Halil İbrahim, “Şeytanüttak” DİA, XXXIX, İstanbul 2010, s. 104.

el-CÜRCÂNÎ, Ebu Ahmed b. Adîyy, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I-IX, Beyrut 1997.

DÂVÛD, Nebîle Abdülmun'im, *Neş'etü's-Şîati'l-İmâmiye*, Dâru'l-Müerrihi'l-Arabî, Beyrut 1994.

el-EMÎN, Muhsin, *A'yânu's-Şîa*, Daru't-Teâruf, I-XV, Beyrut 2000.

el-EMÎNÎ, Muhammed Hadî, *Ashâbu'l-İmam Emiri'l-Müminin ve'r-Ruvâtu anh*, Daru'l-Kitabî'l-İslâmî, I-II, Beyrut 1992.

el-ERDEBÎLÎ, Muhammed Ali, *Camiu'r-Ruvât ve İzahatü'l-İştibâhâti ani't-Turuki ve'l-İsnad*, Mektebetu Ayetillah el-Mar'aşî, I-II, Kum 1403.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, “Abdullah b. Sebe”, DİA, İstanbul 1988, 133-134.

_____, “İsnâaşeriyye”, DİA, İstanbul 2001, XXIII, 142-147.

HATİBOĞLU, İbrahim, “Selmân-ı Farisî”, DİA, İstanbul 2009, XXXVI, 441-443.

el-HONSÂRÎ, Muhammed Bâkır el-Musevî, *Ravdatü'l-Cennât fî Ahvâli'l-Ulemâ ve's-Sâdât*, ed-Dâru'l-İslâmiyye, I-VII, Beyrut 1991.

İBN ABDİLBERR, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed, *el-İstîâb fi Marifeti'l-Ashab*, Daru'l-Marife, Beyrut 2012.

İBN DÂVÛD EL-HİLLÎ, Takiyüddin el-Hasan b. Ali, *Kitabu'r-Ricâl*, İntişarat-ı Danişgah-i Tahran, Tahran 1383.

İBN EBÎ HATİM ER-RAZÎ, Abdurrahman b. Muhammed, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, I-IX, Beyrut 1952.

İBN EBÎ'L-HADÎD, Ebu Hamid İzzüddin Abdülhamid b. Hibetullah el-Medâinî, *Şerhu Nehci'l-Belağâ*, Daru'l-Cîl, I-XXII, Beyrut 1996.

İBN HACER EL-ASKALÂNÎ, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali, *Lisânu'l-Mîzân*, Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, I-X, Beyrut 2002.

İBN MANZÛR, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, *Lisânu'l-Arab*, Daru Sâdır, I-XV, Beyrut 1414.

İBNÛ'L-ESÎR, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerim, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, I-X, Beyrut 1997.

İBNÛ'L-ĞADÂİRÎ, Ahmed b. el-Hüseyn b. Ubeydillah b. İbrahim, *er-Ricâl*, Dâru'l-Hadîs, Kum 1422.

İBNÛ'N-NEDÎM, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebî Yakub İshâk, *el-Fihrist*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2010.

el-KAFÂRÎ, Nasır b. Abdillâh b. Ali, *Usûlu Mezhebi's-Şiati'l-İmamiyye*, Daru'r-Rızâ, I-III, Cîze 1998.

el-KÂTİB, Ahmed, *Nedenleri Tarihte Kalmış Ayrılık: Sünnîlik – Şîlik*, Mana Yayınları, İstanbul 2009.

el-KEŞŞÎ, Ebu Amr Muhammed b. Ömer b. Abdilazîz, *Ricalu'l-Keşşî*, Müessesetü'l-A'lemî, Beyrut 2009.

KOÇYİĞİT, Talat, *Hadis Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013.

el-KULEYNÎ, Muhammed b. Yakub, *Usûlu'l-Kâfi*, Menşuratu'l-Fecr, I-VIII, Beyrut 1428.

el-KUMMÎ, Ali b. İbrahim, *Tefsîru'l-Kummî*, Müessesetu'l-A'lemî, Beyrut 2007.

el-MÂMEKÂNÎ, Abdullâh b. Muhammed Hasan, *Tenkîhu'l-Mekâl fi İlmi'r-Ricâl*, el-Matbaatu'l-Murtazaviyye, I-III, Nefes 1350.

el-MECLİSÎ, Muhammed Bâkır, *Bihâru'l-Envari'l-Camia li Düreri Ahbâri'l-Eimmeti'l-Athar*, Messesetü'l-Vefa, I-CX, Beyrut 1983.

en-NECAŞÎ, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Abbas, *Fihristu Esmâi Musannefi'ş-Şîa (Ricâlu'n-Necaşî)*, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, Kum 1416.

en-NESÂÎ, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *ed-Duağâ ve'l-Metrûkûn*, Daru'l-Va'y, Haleb 1396.

en-NU'MÂNÎ, Muhammed b. İbrâhim b. Ebî Zeyneb, *Kitâbu'l-Ğaybe*, Envâru'l-Hüdâ, Kum 1422.

ÖMER, Ahmed Muhtâr Abdülhamîd, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, Alemü'l-Kütüb, I-IV, Beyrut 2008.

ÖZ, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze Şiîlik ve Kolları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2011.

es-SADR, Hasan, *eş-Şîa ve Funûnu'l-İslâm*, Müessesetü's-Sıbteyni'l-Alemiyye, Kum 1427.

SÜLEYM B. KAYS el-Hilâlî el-Kûfî, *Kitabu Süleym b. Kays*, Daru'l-Hadî, Kum 1420.

_____, *Ehl-i Beyt'in Sırları* (Çev. Kemal Küntaş), Kalender Yayınevi, İstanbul 2013.

eş-ŞEHRİSTÂNÎ, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2013.

ŞERİF EL-MURTAZÂ, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, Müessesetü's-Sadık, I-IV, Tahran 1987.

ŞEYH MÜFİD, Muhammed b. Muhammed b. Numan el-Ukberî, *el-İhtisâs*, Kum 1993.

_____, *Tashîhu İtikâdati'l-İmamiyye*, el-Mu'temeru'l-Alemî li Elfiyyeti'ş-Şeyh el-Müfîd, Kum 1413.

ŞEYH SÂDÛK, Ebu Cafer Muhammed b. Ali b. Babeveyh el-Kummî, *el-İtikâdât*, Müessesetü'l-İmâm Sadık, Kum 1413.

et-TABERÎ, Muhammed b. Cerir, *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-VI, Beyrut 1407.

et-TABERSÎ, Ebû Mansûr Ahmed b. Ali b. Ebî Talib, *el-İhticâc*, Zevi'l-Kurba, I-II, Kum 1431.

et-TABERSÎ, Mirza Hüseyin en-Nuri, *Müstedreku'l-Vesail ve Müstanbetu'l-Mesâil*, Müessesetü'l-Âli'l-Beyt, I-XVIII, Beyrut 1988.

_____, *Nefsü'r-Rahmân fi Fedâili Selmân*, Müessesetü'l-Âfâk, byy., 1411.

et-TAHHAN, Mahmud, *Yeni Hadis Usulü* (Çev. Cemal Ağırman), Rağbet Yayınları, İstanbul 2010.

et-TAHRÂNÎ, Akâbuzurg, *ez-Zerîa ilâ Tesânîfi's-Şîa*, Dâru'l-Advâ, I-XXV, Beyrut 1983.

et-TÛSÎ, Ebu Cafer Muhammed b. el-Hasan b. Ali, *el-Fihrist*, eş-Şerîf er-Rıza, Kum, trz.

_____, *Tehzîbu'l-Ahkâm fî Şerhi'l-Muknia*, Darü'l-Kütübi'l-İslâmî, I-X, Tahran 1365.

et-TÛSTERÎ, Nûrullah el-Mar'aşî, *Şerhu İhkaki'l-Hak ve İzhâki'l-Batıl*, Mektebetu Ayetillah el-Uzma el-Mar'aşî, I-XXXIII, Kum 1376.

UYAR, Mazlum, *Ahbarilik*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2000.

YAKÛT EL-HAMEVÎ, Şihabüddin Ebu Abdillâh Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Daru Sâdır, I-VII, Beyrut 1995.

YURDAGÛR, Metin, "Ahbariyye", DİA, İstanbul 1988, I, 490-491.

ez-ZEBÎDÎ, Murtazâ el-Hüseynî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Matbaatu Hukûmeti Kuveyt, I-XL, Kuveyt 1980.

ez-ZEHEBÎ, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *Tarîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, I-XV, Beyrut 2003.